

RIVOJLANISHIDA TURLI XIL NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING FIZIOLOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Syomkina Adiba Minggirovna

Musiqqa ta'limi kafedrasida katta o'qituvchisi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: taqdim etilgan maqolda nogiron bolalarning psixologik xususiyatlari haqidagi savollar yoritilgan. Bunday bolalarning hayotiy faoliyatini to'xtatadigan asosiy sabablarga ko'ra profilaktika va maqsadli harakatlarni takomillashtirish zarurati. Sotsializatsiya dilemmasi haqidagi savollar ko'rib chiqiladi, ularning ijtimoiy shakllanishiga ta'sir qiluvchi shaxsiyat xususiyatlari aks ettiriladi. Psixologik va pedagogik adabiyotlarni ko'rib chiqish va tahlil qilish ko'plab tashqi va ichki omillarning rivojlanayotgan shaxsga ta'siri bilan bog'liq bir qator asosiy sabablarni aniqlashga imkon berdi.

Kalit so'zlar: nogiron bolalar, ijtimoiy-maishiy moslashuv, ijtimoiy-ekologik yo'nalish.

O'zbekistonda, butun dunyoda bo'lgani kabi, har yili nogiron bolalar soni ko'paymoqda.

33 yillik mustaqillik davrida O'zbekiston o'zini inson, uning hayoti, huquqlari va erkinligi ustuvor bo'lgan ijtimoiy davlat sifatida namoyon etdi

Shu sababli, nogiron bolalarning muammolari va ularning jamiyatdagi o'рни va o'рни davlatning asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Zamonaviy psixologik va pedagogik adabiyotlarda bunday bolalar "rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar" va "nogiron bolalar" kabi eng keng tarqalgan atamalar bilan tasvirlangan.

"Nogiron bolalar" atamasi ostida bo'lgan shaxslar toifasi normal deb hisoblangan usulda yoki doirada faoliyatni amalga oshirish qobiliyatining cheklanganligi yoki yo'qligi bilan tavsiflanadi va shu bilan umumiy rivojlanishga salbiy ta'sir qiladi.

Shunga asosan, nogiron bolalarning rivojlanishidagi farqlarning kengligi juda yuqori: vaqtinchalik va nisbatan oson olib tashlanadigan muammolarni boshdan kechirayotganlardan tortib, Markaziy asab tizimining qaytarib bo'lmaydigan, og'ir patologiyalari bo'lgan bolalargacha.

Bunday bolalarning muhim muammosi mavjud ijtimoiy munosabatlar tizimida hayotga psixologik tayyorgarlikdir. Bolalar dastlab moslashish va integratsiya qobiliyatining past chegarasi bilan hayotga kirishadi.

Avvalo, bu boshlang'ich kasallikning turiga, rivojlanishdagi o'zgarish yoki og'ishning xususiyatiga, kasallikning namoyon bo'lishining turli xil xususiyatlariga, shuningdek ta'sirlangan organlar va organlar tizimidagi o'zgarishlarning o'ziga xos xususiyatlariga, patologiyaning tabiati va og'irligiga bog'liq. Hayot davomida o'zini o'zi

boshqarish, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish va o'zini rivojlantirish qobiliyatining yo'qligi uning bolaligidagi hayotining keskin cheklanishi bilan izohlanadi.

Ko'p muammolar va qiyinchiliklar ruhiy va ijtimoiy xususiyatga ega bo'lib, ular turli darajadagi zo'ravonlikda namoyon bo'ladi. Shubhasiz, reabilitatsiya va ijtimoiy ta'lim jarayonlari tuzatish pedagogikasi tizimida muhim o'rin tutadi.

V. A. Lapshin, B. P. Puzanov va A. R. Maller tomonidan taklif qilingan malakalarni hisobga olgan holda va umumlashtirgan holda, ushbu tasniflarning asosi patologik buzilishning tabiati ekanligi aniqlandi, masalan: eshitish, ko'rish, nutq, mushak-skelet tizimining buzilishi, xulq-atvor va aloqa, psixofizik rivojlanish, aqliy zaiflik va aqliy zaiflik.

T. V. Yegorova tomonidan taklif qilingan tasnif patologik kasalliklarni jarayonning lokalizatsiyasiga qarab tana, hissiy va miya faoliyatining buzilishlariga guruhlaydi. Shunga asoslanib, rivojlanish jarayoni, shuningdek, bunday bolalar bilan o'zaro munosabatlar ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi, degan xulosaga kelish qiyin emas, bu ko'p hollarda ularga tashqi va ichki omillarning ta'siri bilan bog'liq.

Patologiyaning o'zgaruvchan xususiyatlariga qarab, ba'zi rivojlanish nuqsonlari bolani o'qitish va tarbiyalashning to'g'ri jarayoni bilan deyarli to'liq bartaraf etilishi, boshqalari yashirin xarakterga ega bo'lishi va ba'zilari faqat qoplanishi mumkin.

Nogiron bolalar rivojlanishining ba'zi psixologik xususiyatlarini ko'rib chiqing:

Aqliy nogiron bolalarning psixologik xususiyatlari

Miloddan avvalgi 1552 yilga oid Misr papiruslarida ham aqliy zaiflik tasvirlangan.

Aqliy zaiflik (kam demans, oligofreniya) - endogen va ekzogen sabablarga ko'ra miya patologiyasi tufayli shaxsiyat rivojlanishidagi to'xtash.

Hozirgi vaqtda ko'plab xorijiy mualliflar aqliy zaiflikning rivojlanish sabablari genetik va xromosoma anomaliyalari bilan ko'proq bog'liq deb hisoblashadi.

A. A. Katayev va E. A. Strebelevning fikricha, aqli zaif bola rivojlanishining o'ziga xos xususiyati oddiy bolalarning rivojlanishidan farqli o'laroq, hayotning birinchi kunlaridan boshlab rivojlanish va shakllanishning buzilishi hisoblanadi.

L. V. Zankova, X. S. Zamskiy, B. I. Pinskiy, I. M. Solovyova tomonidan olib borilgan tadqiqotlar bunday bolalar xotirasidagi o'ziga xos o'zgarishlar, ham ixtiyoriy, ham beixtiyor yodlash haqida gapiradi. Biroq, ikkalasi o'rtasida sezilarli farqlar topilmadi.

Biroq, aqliy zaiflik nafaqat kognitiv faoliyatning shakllanmaganligida, balki hissiy-ixtiyoriy sohaning buzilishida ham namoyon bo'ladi.

S. S. Lyapidevskiy va B. I. Shostakning asarlarida ma'lum bir omilning bevosita ta'siri natijasida namoyon bo'ladigan monoton tuyg'ular tasvirlangan. Bunday bolalarning hissiy holati zavq va norozilik holatidan keskin cheklangan qirralarga ega.

Hissiy sohaning etuk emasligi bunday bolalarning shaxsiyatining asosiy xususiyatlaridan biridir. Bundan tashqari, tahlil qilish, sintez qilish, mavhumlashtirish va taqqoslash jarayonlarining buzilishi tufayli aniqroq namoyon bo'ladigan

umumlashtirish qobiliyati rivojlanish qiyin. Bu bunday bolalarning ob'ektni, hodisani yoki vaziyatni aqliy ajratishni amalga oshirishdagi qiyinchiliklarini va tarkibiy elementlarni aniqlashga qodir emasligini asoslaydi.

N. L. Kolominskiy "aqli zaif bolalar o'yinga qiziqish bildirmaydi" deb ta'kidlaydi. Bunday vaziyatda o'ynash ijtimoiy tajriba orttirish modelidir. Faol o'ynay olmaslik aqliy zaiflikning muhim diagnostik ko'rsatkichi deb hisoblanishi ajablanarli emas.

Shuni ta'kidlash kerakki, hozirgi vaqtda aqliy zaif bolalarning psixologik xususiyatlarini o'rganishda e'tibor o'zgardi. Tibbiy jihatlarni chuqur o'rganish orqada qolib, aqli zaif bolani shaxs sifatida rivojlantirish muammolarini tahlil qilish va uning jamiyatdagi roli va mavqeini aniqlash imkonini beradi.

Aqliy zaiflik qaytarib bo'lmaydigan jarayon bo'lishiga qaramay, bu uni tuzatishning iloji yo'qligini anglatmaydi. To'g'ri tashkil etilgan tibbiy va pedagogik ta'sir, shubhasiz, bunday bolalarning rivojlanishida ijobiy dinamikaga ega.

1. Aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning psixologik xususiyatlari

O'tgan asrning o'rtalarida N. I. Ozeretskiy, A. Strauss va L. Letinen kabi tadqiqotchilar "aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan" bolalar toifasini aniqladilar. Bunday bolalarning "aqli zaif" bolalardan sifat belgilari va farqlari aniqlandi. Bu ularning aqliy rivojlanishining sekin sur'atlarida namoyon bo'lishiga qaramay, ular tuzatish mashg'ulotlari jarayonida ijobiy dinamikani ko'rsatishga qodir. Bunday bolalar o'qishda doimiy qiyinchiliklarga duch kelishadi, ammo "aqliy zaif" bolalar bilan taqqoslaganda intellektual qobiliyatlarning etarlicha yuqori xavfsizligiga ega.

Ushbu ta'riflarga asoslanib, ko'plab xorijiy mualliflar, natijada, bunday bolalarning asosiy muammosiga xatti-harakatlarning buzilishini, hissiy-ixtiyoriy sohaning etukligini afzal ko'rishadi.

Zpr bilan og'rigan bolalarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, ular ma'lumotni qabul qilish va qayta ishlash uchun ko'proq vaqt talab etadi. Aqli zaif bolalar singari, ular ham sekin idrok etish orqali o'yin faoliyatida muammolarga duch kelishadi

Aqliy rivojlanishi sust bo'lgan bolalarning psixologik xususiyatlari normal rivojlanayotgan tengdoshlaridan ham, aqliy zaif bolalardan ham xarakterli farqlarga ega. Ammo katta o'xshashlik tufayli differentsial diagnostika qiyin.

Kognitiv faoliyatni o'rganishga qaratilgan ko'p komponentli psixologik tekshiruvni qo'llash orqali to'g'ri tashxis qo'yish va shunga mos ravishda o'rganish va tuzatishga munosib yondashuv haqida ishonch bilan aytish mumkin bo'ladi

Xorijiy ishlarni tahlil qilish kechiktirilgan aqliy rivojlanishni o'rganish va etarli diagnostika usullarini ishlab chiqishda turli xil yondashuvlarni ochib beradi.

Bolalarda aqliy rivojlanishning kechikishi hissiy va ixtiyoriy sohalarning kechiktirilgan kamolotida, motivatsiyaning etarli darajada rivojlanmaganligida, kognitiv faoliyatning etarli darajada rivojlanmaganligida namoyon bo'ladi. Bu umumiy va o'ziga xos o'rganish qiyinchiliklarining paydo bo'lishiga olib keladi. Zpr bilan og'rigan

bolalarning rivojlanish xususiyatlarini bilish ular bilan ishlashga umumiy yondashuvni tushunish uchun juda muhimdir.

1. Miya falajiga chalingan bolalarning psixologik xususiyatlari (miya yarim palsi)

"Miya yarim palsi" (miya yarim palsi) ta'rifi ostida mutaxassislar miyaning motor funksiyalarining buzilishi toifasini tushunadilar, bu uning go'daklik davrida shikastlanishi natijasida hosil bo'ladi.

Miya falaji bugungi kunda alohida nozologik birlikdir. Kasallik miyaning asosiy tuzilmalarini shakllantirishning tugallanmagan jarayonida yuzaga keladigan miya shikastlanishi bilan tavsiflanadi. Natijada nevrologik va ruhiy kasalliklarning murakkab kombinatsiyasi rivojlanadi.

Semenova K. A. ning fikriga ko'ra, Mastyukova E. M. bunday bolalar aqliy rivojlanishning sekin sur'atlaridan tashqari, aqliy funksiyalarni shakllantirishning notekis, nomutanosib xususiyatiga ega.

Ushbu kasalliklarning patogenezi mexanizmi juda murakkab jarayon bo'lib, miya shikastlanishining lokalizatsiyasiga bevosita bog'liq.

So'nggi paytlarda tendentsiya bolaning o'z jismoniy kasalligiga bo'lgan munosabatini o'rganishga moyil. Masalan, sizning tashqi ko'rinishingiz haqidagi savolga oid tajriba. Zamonaviy adabiyotlarda miya yarim palsi muammosiga bag'ishlangan ko'plab muammolar tasvirlangan, bunday bolalarni o'qitish, aqliy faoliyatini tahlil qilish va rivojlantirish masalalari yoritilgan (E. A. Alekseeva, yu.yu. Belyakova, M. V. vagina, A. A. Guseinova, V. V. Ipatova, M. V. Katysheva va boshqalar).

Miya falajiga chalingan bolalarning aqliy faoliyatini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, uning rivojlanishi voqelikni aks ettirish va nutqni rivojlantirishning sustligi tuyg'usiga asoslangan. Bir qator tadqiqotchilar (E. S. Kalijnyuk, I. I. Mamaychuk, E. N. Baxmatova, E. M. Mastyukova va boshqalar) miya yarim falajiga chalingan bolalarda inertlikni, fikrlashning izchilligi va maqsadga muvofiqligini ta'kidlaydilar; vizual-samarali etishmovchilik va kontseptual fikrlashni shakllantirishda kechikish.

Bolalarning taxminan 25 foizida ko'rish anormalliklari mavjud. Ularda ko'zning etarli darajada fiksatsiyasi, silliq kuzatuvning buzilishi, ko'rish maydonlarining torayishi va ko'rish keskinligining pasayishi bilan bog'liq vizual idrokning buzilishi mavjud. Ko'pincha strabismus, ikki tomonlama ko'rish, yuqori ko'z qovog'ini tushirish mavjud.

Biroq, rivojlanishning asosiy nuqsoni vosita buzilishidir. Dvigatel ko'nikmalarining shakllanmaganligi natijasida tomoshabin motorlarini muvofiqlashtirish, fazoviy tahlil va sintez buziladi. Buning fonida kognitiv faoliyatning buzilishi shakllanadi. Bu tibbiy va pedagogik ta'sirning asosi bo'lgan vosita buzilishlarini tuzatishdir.

Nogiron bolalarning turli jihatlarini, shu jumladan maxsus ta'lim masalalari bo'yicha xalqaro standartlar ishlab chiqilganiga qaramay, mavjud amaliyot davolash va tuzatishning ijobiy dinamikasini to'liq ta'minlamaydi.

Xulosa: xulosa qilib aytish mumkinki, nogiron bolalarning psixologik xususiyatlari faqat miqdoriy belgilar emas. Shuni yodda tutish kerakki, "boshqa bola" iborasi shaxsninag tizimli, ko'p komponentli o'zgarishi haqida gapiradi. Shaxsiy yondashuv, ta'lim va tibbiy pedagogik yordamning mutlaqo boshqa shartlari rivojlanish jarayonida patologiya va ijobiy dinamikaga samarali ta'sir ko'rsatishi mumkin. Biroq, ushbu jarayonni samarali boshqarish nogiron bolalarning butun toifasi uchun yagona emas. Muayyan shaxsning yuqori sifatli, individual munosabati, ijobiy va salbiy tomonlarining o'ziga xos xususiyatlari ta'sir natijalarini oldindan bilish va o'z vaqtida tuzatishlar kiritish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR:

162. Кадирова, З. З. (2019). Психолого-педагогические проблемы изучения понимания учебно-воспитательных ситуаций учителем. *Профессионализм педагога: компетентностный подход в образовании*, 1(1), 6-11.
163. Kadirova, Z. Z. (2022). Alisher Navoiyning nasriy asarlarida perifrastalar. *Monografiya*, 1(1), 120.
164. Leylo, M., & Pavlovna, I. Y. (2023). Motive of children's suffering in the story z. prilepin "white square". *Scientific approach to the modern education system*, 1(10), 77-80.
165. Yuliya, I. (2023). The place of Shamshad Abdullayev and the "Fergana school of poetry" in modern literature. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 521-523.
166. Isayeva, Y. (2023). Relevance of studying national character. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 4(05), 95-100.
167. Astanova, G. A. Analysis of the image of wise and entrepreneurial women in Shahrizoda stories. *theoretical & applied science Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (9), 533-537.
168. Aminovna, A. G. (2020). Interpretation of the image of the hero woman in the stories of Shahrizoda. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(6), 14365-14373.
169. Dusnazarova, M. I. (2022). Legal Regulation of Marriage-Wedding Traditions in Modern Uzbekistan. *Modern Journal of Social Sciences and Humanities*, 1(11), 23-29.
170. Elamanovna, D. M. (2021, March). Works and environmental education. *Archive of Conferences*, 17(1), 79-80.
171. Akhmedov, B. A. (2024). Dialogue Leading to a Problematic Situation and Its Place In School Education. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 28, 17-21.

172. Akhmedov, B. A. (2023). Socratic methods in education based on conflict dialogue. *Sciental Journal of Education Humanities and Social Sciences*, 1(3), 1-7.
173. Akhmedov, B. A. (2024). Reorganization of teaching manual in higher education in Tashkent region. *Uzbek Scholar Journal*, 24, 13-25.
174. Akhmedov, B. A. (2024). Methods Of Improving the Quality of Dissertation Works in The Exact Sciences of The Tashkent Region. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 2(1), 39-57.
175. Akhmedov, B. A. (2023). Socratic dialogue as a response to the challenge of the Epoch. *Sciental Journal of Education Humanities and Social Sciences*, 1(1), 1-9.
176. Akhmedov, B. A. (2023). Physics is a Science Forming Knowledge About Health. *Diversity Research: Journal of Analysis and Trends*, 1(3), 350-355.
177. Тангиров, И. Х., & Ахмедов, Б. А. (2021). Перспективы развития правового государства. *Политика и общество*, 7(18), 178-186.
178. Axmedov, B. A., & Muxamedov, G. I. (2021). Klaster Mobile DGU 09834.
179. Akhmedov, B. A. (2023). Use of information technology in medicine, history, biology, literature, physical education. *Uzbek Scholar Journal*, 22, 17-29.
180. Inomjonov, N., Axmedov, B., & Xalmetova, M. (2023). Kasbiy faoliyatida axborot-kommunikativ kompetentlikni oshirish usullari. *Academic research in educational sciences*, 4(CSPU Conference 1), 580-586.
181. Akhmedov, B. A., & Khimmataliyev, D. O. (2023). The emergence-theoretical aspects of dialogue in education. *Sciental Journal of Education Humanities and Social Sciences*, 1(2), 1-7.
182. Inomjonov, N., Axmedov, B., & Xalmetova, M. (2023). Kasbiy faoliyatida axborot-kommunikativ kompetentlikni oshirish usullari. *Academic research in educational sciences*, 4(CSPU Conference 1), 580-586.
183. Akhmedov, B. A. (2023). Prospects and trends of digital twins in education. *Uzbek Scholar Journal*, 23, 6-15.
184. Akhmedov, B. A., Makhmudova, D. M., & Akhmedjonov, D. G. (2024). Using the Socrates method in improving the quality of education in pedagogical universities. *Sciental Journal of Education Humanities and Social Sciences*, 2(1), 16-24.